

İSNAD VE METİN AÇISINDAN SALAVAT HAKKINDAKİ BAZI RİVAYETLERİN TENKİDİ

A Criticism of Some Narrations about Salawat in Terms of Chain and Text

Recep TUZCU

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Prof. Dr., Selcuk University Faculty of Islamic Education Department of Basic Islamic Sciences Department of Hadith, Konya, Turkey

recep.tuzcu@selcuk.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-6089-5091>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2020

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2020

” Atıf / Cite as: Tuzcu, Recep. “İsnad ve Metin Açısından Salavat Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Tenkidi”. *Mütefekkir* 7/14 (2020), 367-390. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.848002>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSNAD VE METİN AÇISINDAN SALAVAT HAKKINDAKİ BAZI RİVAYETLERİN TENKİDİ

Öz

Hz. Peygamber'e salavat konusunda bazı rivayetler hem tespiti hem de anlamı itibarıyla naslara ve bu konuda nakledilen rivayetlere muhalefet etmektedir. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e salât okuyana on kere salât edeceği ve onu başışlayacağı bildirilirken; bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) okunan salavâtın arz edildiği haber verilmektedir. Hz. Peygamber'e yapılan salât ve selâm melekler vasıtasıyla ona ulaşacağına dair rivayetin sahih, hasen ve zayıf tarihlerde ortak metin olmakla birlikte bazı ilave yorumlarla da nakledildiği görülmektedir. Bunlardan birisi görevli bir melek tayin edildiğine dair rivayettir. Bu haberin isnâdında yalancılıkla itham edilen bir ravi bulunmaktadır. Meleklerin okunan salâvatı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) cuma günleri arz ettiği de haber verilmektedir. Konu ile ilgili uydurma rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dirilti olarak okunan salavata karşılık verdiği, şefaatine nail olması için bu kişiye (ahirette belge olsun diye) adıyla, nesebiyle kayıtlı bir belge düzenlediği nakledilmektedir. Metin farklılıkları bazı yorumların rivayetleşerek metne girdiğini göstermektedir. Rivayet ilmi açısından konuya dair rivayetler incelendiğinde zayıf, metruk ve isnadında yalanla itham edilen ravileri sebebiyle delil alınmaz nitelikte olduğu görülür. Ayrıca rivayetin muhtevası naslara da muhaliftir. Salavât bir amel ve ibadet olarak Allah'a arz edilir. Hz. Peygamber'in bir insan olarak kıyametten önce dirilmesi ya da kendisine rûh verilmesi Kur'an'ın zâhirine aykırıdır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Salavat, Peygamber, Tenkid, Yorum.

A Criticism of Some Narrations about Salawat in Terms of Chain and Text

Abstract

Some narrations about sending salawat to the Prophet are in opposition to nasses (religious texts) and the other narrations on this subject both in terms of authenticity and meaning. While it is stated that to those who send blessings (salawat) to the Prophet, Allah Almighty will send blessing ten times and forgive them; in some narrations it is stated that the salawat that was sent is presented to the Prophet (pbuh) and that the salawat and salutation sent to the Prophet will reach him through angels is in common in the sahih, hasan and weak chains (tariqs). In addition to this common meaning, it is seen that the narration is also reported with some additional comments. One of them is about that an angel has been appointed for this. There is a narrator accused of lying in the chain of this narration. It is also reported that the angels present the salawat to the Prophet (pbuh) on fridays. In fabricated narrations on the subject, it is reported that the Prophet (pbuh), being resurrected, responds to the salawat read, and draws up a document registered with his name (as a document in the hereafter) for this person to attain his intercession. Textual differences show that some interpretations are added to the text being narrated. When the narrations on the subject are examined in terms of narration, they are not evidential because of being weak and matruk (abandoned) as well as their reporters being accused of lying. The content of the narration is also against the nasses. Salawat is presented to Allah as a deed and worship. The resurrection of the Prophet as a human being before Doomsday or him being given a spirit is contrary to the look of the Qur'an.

Keywords: Hadith, Salawat, Prophet, Criticism, Interpretation.

GİRİŞ

Rivayetlerde *salât* ve *salavât* kelimesi sözlükteki dua anlamı yanında, namazda okunan *salavât* dualarını; Hz. Muhammed'e (s.a.v.) adı anıldığında ona bir saygı ifadesi olarak dua etmek ve onun kutlu davasına inanç ve destek ahdini yenilemek, ona rahmet dilemek manalarına gelmektedir.¹ *Salât* ve *salavât* kavramı üzerinde tefsir ve hadis alanında makale, doktora ve yüksek lisans seviyesinde birçok araştırma yapıldığı görülmektedir.² Buna ilaveten *salât* ve *salavât* hakkında anlam yorum bağlamında yapılan çalışmalarda da konu kısmen ele alınmıştır.³ Bu çalışmalarda âyet ve hadisleri tespit ve yoruma dayanan iki farklı bakış açısının *salavât* kavramına yüklenen anlam üzerinde belirginleştiği söylenebilir. Bunlardan birincisinin lafzi anlamı ikincisinin nasların yorumundan elde edildiği söylenebilir.

İkinci anlayışı destekleyen bazı nakiller de bulunmaktadır. Buhârî'nin (ö. 256/870) naklettiği bir haberde *salât*'ın yardım etmeyi de ihtiva ettiği söylenebilir: Hz. Ömer bir abdest kabı ile Hz. Peygamber'in arkasından giderek arka tarafına oturup bekledi. Hz. Peygamber namazı bitirdiğinde şöyle dedi: "Ey Ömer! Beni secdede gördüğünde kenarda beklemekle iyi yaptın. Cebrail bana geldi ve şunu haber verdi. Kim bana *salât* (yardım, tâzim) ederse, Allah da ona on katı ile *salât* (rahmet ve mağfiret) eder, onu on derece yükseltir."⁴ Rivayetin sebab-i vürûdundan anlaşıldığı gibi Hz. Ömer Hz. Peygamber'e yardım ve ta'zîm amacıyla su kabı götürmüş ve nöbet tutmuştur. Buhârî'nin naklettiği bu hadis hakkında Elbânî hasen demektedir.⁵ Ancak isnâdında yer alan

¹ Mehmet Suat Mertoğlu, "Salâtüselâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/23.

² bk. Ahmet Nedim Serinsu, "33/Ahzab sûresi 56. âyeti Çerçevesinde Hz. Peygamber'e Salâtü Selâm Getirmenin Anlamı" *Dini Araştırmalar*, 4/10 (Mayıs-Ağustos 2001), 121-139; Halis Aydemir, *es-Sahavî'nin el-Kavil Bedî' fi's-salâtü 'ale'l-Habibi's-şefi' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004); Esra Gözeler, *Samî' Dini Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Şaban Banaz, *Hz. Peygamber'e Salavât Getirmek* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Yüksek Lisans Tezi, 2006); Fatih Koca, *İslam Târîhi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salavâtlar Anadolu Örneği* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekki sûrelerin Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 387; Cahit Karaalp, *Türkçe Meallerde Kavram Çevirileri Sorunu: Salât Kavramı Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017); Serkan Başaran, "Anlam İşlevi ve Keyfiyeti Bakımından Hz. Peygamber'e Salavât Getirme Hakkında Bir Değerlendirme" *Şırnak İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019); Bünyamin Erul, "Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru" *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri 2001 Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 424-425.

³ Şer'î anlamla kastedilen terim anlamı yani dini hükmüdür. Geniş bilgi için bk. Muhammed Ersöz, *Kur'ân Kelimelerinin Anlam Serüveni Cahiliye Nüzul İlmî Disiplin Dönemleri* (İstanbul: Kitap Arası, 2019), 116-117.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Cu'fî, *el-Edebu'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989), 1/223 (No. 640).

⁵ Bk. Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, 223 (No. 642).

ravilerinden el-Hazrec b. Osman es-Saidî amellerin gece ve gündüz arz edileceğine dair rivayeti sahih rivayetlere muhâlif olmasıyla eleştirilmiş *metrûk* ve *zayyf* bir râvidir.⁶ Bu rivayette salâtın anlamı Hz. Peygamber'e tazîmde kusura etmemektir. İslâm'ı yaşayarak tebliğ etmek, Hz. Peygamber'e tazîm, sünnete ittiba ve bağlılıktır. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in adını işitenin *Allahumme salli ala seyyidinâ Muhammed ve 'alâ âli Muhammed* şeklinde salavat getirmesi emredilmektedir.⁷ Bu kulun Hz. Peygamber'e tazîm ve duâsı yanında, kendi derecesini Allah katında yükseltmesi için Allah'a iltica biçimidir.

İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği diğer bir rivayette Hz. Peygamber'in (sav) "Bana salât ediniz. Çünkü bana salât etmeniz, sizin için manevi bir temizlik gibidir."⁸ dediği nakledilmektedir. Bu rivayete bağlı olarak hadîslerde salât kelimesinin lügat manasında tazim, dua, mağfiret ve rahmet dilemek anlamına geldiğini ifade edebiliriz.

Salât kelimesi lügatte ص-ل-ي veya ص-ل-و kökünden türetilmiştir. İbnü'l-Esir'e (ö. 630/1233) göre asıl anlamı dua⁹ ve Hâşimî'ye (ö. 20/641) göre tazîm¹⁰ ve Zeccâc'a (ö. 311/923) göre ise sürdürmek bir yerde devamlı olarak bulunmak¹¹ anlamına gelmektedir. A'sâ (ö. 7/629) ve Nemerî (ö. 190/805) de Arap şiirinde *sallâ* fiilini 'alâ harfi cerri ile dua etmek anlamında kullanmaktadır.¹² *Salât* kelimesinin kökü lügatte mülâzemet, dua ve tazîm anlamıyla öne çıkmaktadır. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) kelimenin bütün müştaklarına yer verdikten sonra mahsus bir fiil olarak salât kelimesine terim olarak şu anlamı vermiştir:

"(Allah'a tazîm için) görünen organların ve bâtında düşüncesinin bir araya gelerek toplanmasıdır. Namaz kılanın nefsindeki ayrılıklar ve üzüntülerden uzaklaşması ve Allah'a iltica ile arınarak rahata ermesidir. Kendisini huzura erdiren bütün önemli düşüncüyü zihninde toplamasıdır. Ya da bütün maksatların ve iyiliklerin bir araya gelmesidir. Onun durumu ibadetlerin aslı ve itaatın anası olmasıdır. Dua da salât olarak adlandırılmıştır. Çünkü dua edenin hedefi dünyada

⁶ Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve'l-ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Bombay: Dârü's-selefiyye, 1408/1988), 76.

⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî, *el-Câmiu's-sahîh Sünen et-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), "Daavât", 101 (No. 3545).

⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Beyrut: Daru't-Tâc, 1409/1989), 2/517 (No. 8796); 11/504 (No. 32444).

⁹ Meccüddîn el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esir el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbî'l-hadis ve'l-eser* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1979), 3/50; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 11/734.

¹⁰ bk. Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsâ Medînî, *el-Mecmû'u'l-mugîs fî garîbeyi'l-Kurân ve'l-hadis* (Mekke-i Mükerrreme: Câmîatü Ummi'l-Kurâ, 1988), 2/285; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, 3/50.

¹¹ Ebü'l-Velid Halid b. Abdillâh Ezherî. *Tezhibü'l-lüga*, thk. Ahmed Abdulalîm el-Berdûnî (Kahire: ed-Dâru'l-Mısıriyye li't-telif ve't-tercûme, ts.), 12/237; Ayşe İçöz, *Arap Dilinde Hidayet, Dalalet, Salât ve Selâm Kelimelerine Semantik Yaklaşım* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 22-23.

¹² مِقَابِلُهَا الرِّيحُ فِي دَعَا وَ صَلَّى عَلَيَّ دَعَا وَ ارْتَسَمَ bk. İbn Manzûr, *Lisân*, 14/464.

ve ahirette, açık ve gizli, din ve dünya adına bütün iyi niyetlerine ve Allah'ın fazlından yüksek derecelerine ulaşmaktadır.”¹³

Zemahşerî (ö. 538/1144) *sallâ* kelimesinin şer'î anlamına namaz demek ve şu şekilde izah etmektedir: “İki uyluk kemığının hareketidir. Çünkü namaz kılan *mûsâllî* rukû ve secdeyi iki uyluk ile yapar. Rükû ve secdesiyle saygısını Allah'a gösterir.”¹⁴

Sûfler Kur'ân, hadîsler ve diğer ilimlerin metinleriyle lafızlarını lügavî anlamlarına göre değerlendirirler. Fakat lafzın bu farklı anlamlarına istinaden *sulûke* dair bir anlam yüklerler. Tasavvufta *salât* kelimesinin *صل* kökünden *صلاة/silatün* türediğini sadece duayı değil aynı zamanda derûnî vuslatı, ittisâli de ifade ettiğini söylemektedirler.¹⁵ Bir anlamda *salât* ve *salavât* derin saygı ve ta'zîmle ona bağlılıktır. Herevî'ye (ö. 481/1089) göre bunun ilk göstergesi sevap ve günah düşünmeden emir ve yasakları yapmaktır. İkincisi Allah ve Resûlü hakkındaki haberlerin te'viline gitmeden zâhirine göre kabul etmektir. Üçüncüsü ise bast makamına cüretin karışmasından, sevince güven duygusunun girmesinden ve müşâhade makamına sebeplerin engel olmasından korunmaktır.¹⁶

Bu konuda nakledilen rivayetleri sıhhat açısından sahihten mevzuya doğru farklı tarikleri üzerinden rivayet ilmi açısından değerlenmek istiyoruz. Bu sayede Hz. Peygamber'e salâtü selam konusundaki bu anlayışlara kaynaklık eden rivayetler değerlendirilerek sahihi sakiminden ayrılacaktır.

1. HZ. PEYGAMBER'E SALÂT VE SELÂMIN KARŞILIĞI

Hadis kitaplarında her salât-ü selâm için Allah'ın o kuluna on kat sevap vereceği, salât (rahmet ve mağfiret) edeceği¹⁷ ve on günahını bağışlayacağı¹⁸ nakledilmektedir. Bu konuda Amr b. el-Âs ve Ebû Hureyre'den, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediği nakledilmektedir: “Kim bir defa bana salât ederse Allah ona on defa eder.”¹⁹ Nesâî (ö. 303/915) de aynı rivayeti Enes b. Malik

¹³ Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *es-Silâtu ve'l-buşer fi's-salâti 'alâ hayri'l-beşer* (Dımaşk: Dârü's-samah, 2008), 14.

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'it-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî), 1/82.

¹⁵ Muhammed Mustafa Azzâm, *Muhtalahâtü's-süfi beyne't-tercibe ve't-tevil* (Rabat: y.y., 2000), 157-160.

¹⁶ bk. Ebû İsmâil Pir-i Herat Hâce Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî Herevî, Ebû İsmâil Pir-i Herat Hâce Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî, *Kitabu menâzili's-sâirîn* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1998), 40; akt. Mahmud Esad, Erkaya, *Kur'ân Kaynaklı Tasavvuf Kavramlar* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 161.

¹⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, Sahihu Müslim, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Daru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), “Salât”, 70 (No: 408); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, ts.), “Sucûdü'l-Kur'ân”, 26 (No: 1532).

¹⁸ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 1406/1986), “Sıfatü's-salât”, 55 (No: 1297).

¹⁹ bk. Müslim, “Salât” 70; Ebû Dâvûd, “Vitr” 26 (1532); Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-sünen*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye,

isnâdıyla bazı ziyadelerle nakletmektedir: “Kim bana bir defa salât ederse; ona on sevap yazılır.”²⁰ Nesâî ikinci tarîkte: “Kim salât ederse; Allah da ona on kat salât eder (yani rahmet ve mağfîret eder). Ondan on hatasını siler ve onun makâmını on derece yükseltir.”²¹ şeklinde nakletmektedir. İbn Hibbân (ö. 354/965) rivayetinde Hz. Peygamber’in “Evet Ya Râb” dediği ziyadesi vardır.²² Bu rivayetlerden okunan salavatın karşılığını Allah’ın vereceği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte ikinci asır âlimlerinden Abdullah b. el-Mübârek’in (ö. 181/797) naklettiği şu rivayetten, okunan salavâta on kat karşılığı Cebrail’in vereceği anlaşılmaktadır. Abdullah b. Ebî Talha, babası Ebû Talha’nın şöyle haber verdiğini nakletmektedir: “Bir gün, Hz. Peygamber bir şeyi müjdeleyeceği yüzünden anlaşıldığı halde geldi ve şöyle dedi: “Bana Cebrail (a.s.) geldi ve dedi ki: ‘Ey Muhammed! Ümmetinden bir kimse sana bir salât ettiğinde ben de ona mutlaka on salât ederim. Yahut da sana selâm ettiğinde ben de kesinlikle ona on kat selâm ederim. Ne dersin, bu durum seni memnun eder değil mi?’”²³

Abdürrezzâk, Ebû Talha’nın bu konuda şu açıklamayı yaptığını nakletmektedir: “Bir gün Hz. Peygamber’in huzuruna vardım. Onu sevinçli bir halde buldum ve: “Ey Allah’ın Resulü! Bu günkü kadar güzel, neşeli ve gönlü sevinç dolu bir başka gününüzü görmedim” dedim. O da bu durumu şöyle açıkladı: “Beni bu halimden ne engelleyebilir! Cebrail az önce yanımdan çıktı ve bana “Bana okuduğu her salavât için kişiye on sevap yazılacağını ve on günahının silineceğini ve on derece yükseltileceğini, her okunan salâtü selâmın bana arz edileceğini ve ona salâtü selâmın misli ile cevap verileceğini müjdeledi.”²⁴

Kulun salât konusunda emredilene yapmasına karşılık, meleklerin salâtü selâm etmesi rahmet ve mağfîret dilemesine vesile olur. Bu hususa şu rivayet işaret etmektedir: “Bir Müslüman bana salât okuduğunda; melekler az ya da çok kulun okuduğu kadar salâvat (rahmet ve mağfîret) diler.”²⁵

Bununla birlikte bu rivayetin isnâdındaki ravilerden Âsım b. Ubeydillah

1406/1986), “Salât”, 55 (No. 1290); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/444 (No. 8854); 16/197 (No. 10287).

²⁰ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belban*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1408/1998), 3/186.

²¹ Nesâî, “Sifatü’s-salât”, 55 (No. 1290).

²² İbn Hibbân, *Sahih*, 3/196.

²³ Abdullah b. Mübarek b. Vadih el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Subhu’l-Bedrf el-Semerrâî (Riyâd: Mektebetü’l-Maarif, 1407), 1/29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/281, 283 (no. 16361, 16363); Nesâî, “Sifatü’s-salât”, 47 (No. 1283).

²⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *Musannef*, thk. Habibürrahmân el-A’zâmî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1403), 2/214 (No. 3113).

²⁵ bk. Abdullah b. Mübarek, *el-Müsned*, 1/29; Ebû Dâvûd Süleyman b. Davud b. Carud Farisî et-Tayâlîsî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki (Cize: Hicr li’t-Tıbaa ve’n-Neşr, 1999/1419), 2/460; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/253 (No. 8788); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/457 (No. 15689); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, ts.), “İkametü’s-salât”, 25 (No. 907).

münkerü'l-hadis olmakla tenkit edilmiştir. Bu sebeple rivayet zayıf ve delil olabilecek nitelikte değildir.²⁶

Meleklerin salât eden kula salât edeceğini teyit eden yukarıda zikredilenler dışında rivayetler de bulunmaktadır. Taberânî (ö. 360/970) ve Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) eserlerinde geçen bir rivayette, Cebrail'in Hz. Peygamber'e salât edene, Allah'ın karşılık olarak on kat sevap vereceği, on günahını bağışlayacağı ve bu kulun makamını on derece yükselteceği ve ayrıca Allah'ın tayin ettiği bir meleğin de ona salât edeceği²⁷ haber verilmektedir.

Salâtü selâma karşılık on katı sevap verilmesi, günahların bağışlanması ve meleklerin o kul için Allah'tan rahmet ve mağfiret dilemesi²⁸ nasların muhtevasına uygundur. Bu meleklerin salât ve selam okuyana karşılıkları dua etmeleri anlamındadır.

Abdürrezzâk b. Hemmâm Abdullah b. Âmir b. Rabîa, babası (Âmir), isnâdıyla bu hususta Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Kim bana salât ederse, Allah da ona salât eder. Salâtınızı ister çoğaltınız, isterseniz azaltınız."²⁹

Abdürrezzâk b. Hemmâm bu rivayeti, Yakub b. Zeyd et-Temîmî'den bazı ziyadelerle mürsel tarikle de nakletmektedir: "Gelen geldi ve bana şöyle dedi: 'Hiçbir kul yok ki sana bir salât ettiğinde; Allah da ona on defa salât etmesin.' Bunun üzerine bir adam şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resulü! Dualarımın yarısında sana salât edeyim mi?' Hz. Peygamber ona cevaben: 'İstersen' dedi. Adam bunun üzerine: 'Bütün duamı sana salât olarak yapayım mı?' dedi. Hz. Peygamber: 'O halde Allah dünya ve ahiret konusunda sana yeter' dedi."³⁰ İsnâdı mürsel ve metinde ziyade bulunan bu rivayet zayıftır.

Rivayette önce zikredilen tariklerde yer almayan ziyade kısmı, yani "her dua yerine salavâtı okumak" doğru olmaz. Mürsel olarak Hz. Peygamber'den isnad edilen haber sabit sünnettteki uygulamaya bir ziyade niteliği taşımaktadır. Zira Hz. Peygamber'in nassı beyan hususunda salât ve selam uygulaması tahiyat, salli barik ve ezan duasındadır. Erul, "Müslümanların Kur'ân ve sahih hadîslerin salavât emrini namazda okudukları salli bârik duaları ile

²⁶ Ebû Ahmed Abdillâh b. Adî el-Cürcânî, Ebû Ahmed Abdillâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duâfâi'ri-ricâl*, thk. Abdülfetteah Ebû Sene (Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 6/387.

²⁷ Bk. Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.), 5/100; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/275.

²⁸ eş-Şûrâ, 42/5; el- Ahzâb, 33/43.

²⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/215 (No. 3115).

³⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/215 (No. 1314).

zevkle yerine getirdiklerini ancak bu çok zayıf ve uydurma rivayetlere (dayanılarak ihdas edilen salavât okumalarının) abartıldığı³¹ tespitini yapmaktadır. Başaran'ın "bu salât okumayı önleyen bir anlayıştır"³² eleştirisine katılmamaktayız. Çünkü Allah Resûlü ve ashabının salât konusunda uygulaması temel ölçüdür. Sünnete uygun her iyilik ve ibadette olduğu gibi³³ Allah her salavâta on katı sevap karşılık verecektir. Ayrıca rivayetten her iyilikte olduğu gibi³⁴ salavatın da günahları temizlemeye vesile olacağı, okunan salâtın karşılığını, Allah'ın vereceği anlaşılmaktadır.

2. MELEKLERİN SALAVÂTI HZ. PEYGAMBER'E ULAŞTIRMASI

Görevli bir melek tarafından salavâtın Hz. Peygamber'e ulaştırıldığı nakledilmektedir. Vekî' b. el-Cerrâh, Sufyân es-Sevrî, Abdullah b. Sâib, Zâzân Ebû Amr el-Kûfî, Abdullah b. Mes'ûd isnâdıyla Hz. Peygamber'in şöyle dediği haber verilmektedir: "Allah'ın yeryüzünde gezen melekleri vardır. Ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar"³⁵ Taberânî bu rivayeti Hüseyin b. Muhammed b. Ubeyd, Mûsâ b. Umeyr, Mekhûl vasıtasıyla Ebû Ümâme'den "Kim on salât ederse Allah ona on salât eder ve bana bunu görevli bir meleklerle ulaştırır" ziyadesi ile nakletmektedir.³⁶

Taberânî'nin naklettiği haberin isnadında yer alan ravilerinden Mûsâ b. Umeyr Ebû Hârûn el-A'mâ el-Kûfî el-Kureysî (ö. 17[?]) *zayıf* ve *münkeru'l-hadîs* olmakla itham edilmektedir.³⁷ Ebû Hatim onu yalancı biri olmakla tenkid etmektedir.³⁸ Sehâvî (ö. 902/1496), ravilerden Mekhûl'un Ebû Ümâme'yi gördüğünü fakat ondan hadîs işitmediğini, İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566) ise hadîste inkıtâ' bulunduğunu ve râvilerden Mûsâ b. Umeyr'in yalancılıkla itham edildiğini haber vermektedir.³⁹ İbn Kayyîm el-Cevziyye (ö.

³¹ Salavât konusunda uydurma rivayetler için bk. Bünyamin Erul, "Uydurma Rivâyetlerde Peygamber Tasavvuru" *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri 2001 Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 424-425.

³² Başaran, "Anlamı İşlevi ve Keyfiyeti Bakımından Hz. Peygamber'e Salavât Getirme Hakkında Bir Değerlendirme", 767.

³³ el-En'am 6/160; el-Bakara 2/261.

³⁴ Hûd 11/114.

³⁵ Abdullah b. Mübarek, *el-Müsned*, 1/30; *Kitabü'z-zühd*, 1/364; Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/215 (No. 3116); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/41 (No. 8797); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/389 (No. 7424); Ebû Muhammed Abdullah Abdurrahman ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah Abdurrahman, *Sünen*, thk. Fevzi Ahmed Zemirli-Halid es-Sebu'l-İlmî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407), "Rikâk", 58 (No. 2774); Nesâî, "Sıfatü's-salât", 46 (No. 1282).

³⁶ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, 8/134 (No. 7611).

³⁷ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 4/753.

³⁸ Şihâbuddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzib*, (Hindistan: Matbaatu Meclis-i Dâireti'l-Meârifin-Nizâmiyye, 1325/1907), 10/364; Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *İkmâlu tehzîbi'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhîm- el-Fârûku'l Hadîsiyye (Kahire: 1422/2001), 12/33.

³⁹ Şemsüddîn Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Kavlu'l-bedî' fi's-salavât 'ale'l-habibi's-seffî*, thk. Beşîr Muhammed Ayûn (Beyrut: Mektebetü'l-Müeyyed-Taif ve Mektebetü Dâri'l-Beyân, ts.), 166-167; Ahmed b.

751/1350), bu rivayetin zayıf ve mevkûf olmakla birlikte şahid olabileceğini ancak ilk ve son kaynaklarda aynı lafızlarla nakledilse de ravileri tenkit edilen bu rivayetin çok zayıf olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰ Bu rivayetin bazı tariklerinde ise Hz. Peygamber'in bu salât ve selama karşılık verdiği rivayetin metnine ziyade edilmiştir.

Abdürrezzâk, bu rivayeti (Sufyân) es-Sevrî, İbn Aclân, Süheyl, Hüseyin b. Hüseyin b. Ali isnâdıyla rivayetin sebep-i vürûdu ve bazı ziyadelerle ile nakletmektedir. Hasen b. Hasen b. Ali bazı insanları Hz. Peygamber'in kabri yanında görünce onlara bundan nehyetti ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini nakletti: "Kabrimi bayram yerine ve evlerinizi de kabre çevirmeyiniz, nerde olursanız olun bana salât ediniz. Zira salâtınız kesinlikle bana ulaşır."⁴¹ İbn Ebî Şeybe, bu rivayeti vürûd sebebini zikretmeden isnâdda es-Sevrî yerine Ebû Hâlid'den nakletmiştir.⁴² İsnadın ortak ravisi Ebû Yezîd Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân el-Medenî (ö. 138/756) hakkında İbn Uyeyne, İclî ve İbn Adî onun sika olduğunu söylerken, İbn Maîn ve Ebû Hâtim ise onun zayıf olduğunu ve hadîslerinin delil alınamayacağını ifade etmektedirler. İbn Maîn, Süheyl'in, geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle birçok hadîsi unuttuğunu ve muhaddislerin, onun rivayetlerine karşı temkinli davrandıklarını haber vermektedir.⁴³

İbn Ebî Şeybe, Zeyd b. Habbâb, Zülcenâheyn Cafer b. Abdillâh, Ali b. Ömer, babası isnâdıyla, Ali b. Hüseyin'den şunu nakletmiştir: Ali b. Hüseyin, bir adamın Hz. Peygamber'in kabrinin yanında bulunan bir bölümde dua ettiğini gördü. Bunun üzerine Ali adamı yanına çağırdı ve ona babamın dedemden naklettiğini işittim. Resûlullah'ın (s.a.v.) şu sözünü sana nakledeyim mi dedi ve: "Kabrimi bayram yerine ve evlerinizi de kabirlere çevirmeyiniz, nerede olursanız olun bana salât ediniz. Zira salâtınız ve selâmımız bana kesinlikle ulaşır" şeklinde nakletmektedir.⁴⁴

İbn Hibbân ravilerden Ömer b. Ali b. Hüseyin'in (ö. [?]) hadîs rivayetinde hata yaptığını ve mürsel rivayetleri olduğunu haber vermektedir.⁴⁵ Bununla birlikte babası dışındaki rivayetlerine itibar edilebileceğini⁴⁶ söylemiştir. Ancak bu rivayet bu ravinin babasından olup İbn Hibbân'ın tenkit ettiği şekilde

Muhammed b. Ali İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbuddîn, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *ed-Durru'l-mendûd fi's-salât ve's-selâm ala sâhibi'l-makâmi'l-mahmûd* (Beirut: Dâru'l-Minhâc, 1426/2005), 150.

⁴⁰ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Celâu'l-efhâm fi fadli's-salâti 'ala muhammed hayri'l-enâm*, thk. Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân (Damâm: Dâru İbni'l-Cevziyye, 1417/1997), 161, 215.

⁴¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, 3/577 (No. 6726).

⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/178 (No. 7625).

⁴³ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Mizân'ul-i'tidal fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/243.

⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/150 (No. 7624).

⁴⁵ Cemaluddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf Mizzî, Cemaluddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992), 21/466.

⁴⁶ İbn Hibbân, -Cîm) (Haydarabad: Dairetu'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1402/1982), 8/160.

gelmiştir. Ayrıca isnâdında yer alan Zeyd b. el-Hubâb b. er-Reyyân Ebu'l-Hasen el-Uklî el-Kûfî (ö. 203) sika olmakla birlikte Ahmed b. Hanbel onun hakkında hatalarının çok olduğunu, Yahyâ b. Maîn onun Sevrî'den rivayet ettiği bazı rivayetlerinin maktûb olduğunu haber vermektedir. İbn Hibbân onun meşhur olmayan râvilerden rivayetlerinin münker olduğunu, haber vermiştir.⁴⁷ İclî, Ebû Hâtim ve Zehebî (ö. 748/1347), Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân el-Ahmer el-Ezdî el-Kûfî'nin (ö. 189/805) sika olduğunu, İbn Maîn ise sika olmakla birlikte onun hadîslerinin hüccet olamayacağını belirtmiştir.⁴⁸ Buhârî, bu hadîsi et-Tarihu'l-kebir'inde İbn Ebî Şeybe'nin tarifinde yer alan Zeyd b. Hubâb'ı zikretmeden, metnini de taktî yöntemi ile "Kabrimi bayram yerine çevirmeyiniz" şeklinde muhtasar olarak nakletmiştir.⁴⁹ Hasen rivayeti, Zehebî⁵⁰ ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1372)⁵¹ de belirttiği üzere mürseldir. Az önce de belirttiğimiz üzere İbn Hibbân, Ca'fer b. İbrâhîm'in, Ali b. Ömer'in babası Ömer b. Ali'den rivayet ettiği hadîsler delil olamaz niteliktedir, demiştir. Bu sebeple bu rivayet de bu kabildendir. Sehâvî'ye göre ise hasendir.⁵²

Rivayet, usul açısından isnâdı ve râvîleri tenkide uğramış, sıhhat şartlarını taşımayan zayıf bir rivayettir. Bununla birlikte muhteva açısından daha sonraki hadîs kitaplarında Ebû Hüreyre'den hasen bir isnadla şahidi nakledilmektedir: "Kim kabrimin yanında salât ederse onu iştirim. Kim de uzaktan bana salât ederse bana ulaştırılır."⁵³

Hız. Peygamber'in kabrini ibadet ve dua için ziyaretgâh haline getirilmesi rivayette yasakladığı⁵⁴ şeklinde anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'e dua edildiği takdirde bu da diğer dua ve ibadetler gibi yüce Allah'a ulaşır şeklinde anlamak gerekmektedir. Peygamber aşığı Abdullah İbn Ömer dışında ashâbı kiramdan Hız. Peygamber'in kabrine giderek Hız. Peygamber, Hız. Ebû Bekr ve Hız. Ömer'in kabrine selâm verenler de tespit edilememektedir.⁵⁵

İbn Himyerî (ö. 727/1327) bu olayı tam olarak şöyle nakletmektedir: Ammâr b. Yâsir, "Resûlullâh'ın bir hadîsini sana söyleyeyim mi?" dedi. Ben de "evet" dedim. O da bana Hız. Peygamber şöyle dedi: "Şüphesiz, Yüce Allah'ın, bütün mahlûkatın isimlerini bildirdiği bir meleği vardır. Bu melek vefatımdan itibaren kıyamet gününe kadar kabrimin yanı başında duracaktır. Ümmetimden her kim bana salât getirirse bu melek, o kişinin ve babasının ismini

⁴⁷ Moğultay, *İkmâl*, 5/144.

⁴⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb Arnaût, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1417/1996), 9/19.

⁴⁹ Buhârî, *et-Târihü'l-kebir*, thk. Abdulmuîd Han (Haydarabad: Dairetu'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, ts.), 2/186.

⁵⁰ Zehebî, *Târîh*, 2/1080.

⁵¹ İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâil İbn Kesîr ed-Dimesşkî, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâil ed-Dimesşkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 11/234.

⁵² Sehâvî, *el-Kavlul-Bedî'*, 238.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/403 (8804); Ebû Dâvûd, "Menâsîk", 99 (No. 2043).

⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/179 (No. 7626).

⁵⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/576 (No. 6724).

bana zikrederek şöyle der; 'Ey Muhammed! Allah sana çok salât ve selâm etsin. Falan kişi senin üzerine salât getirdi. Yüce Allah da onun her salâtına karşılık ona on defa rahmet edecektir.'⁵⁶

İbn Hacer (ö. 852/1448), Buhârî, İmrân b. Himyerî el-Ca'ferî'nin (ö. [?]) hadîslerinin mütâbî dahi olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca İbn Hacer isnâdda yer alan Nuaym b. Damdam (ö. [?]) hakkında zayıf diyeni duymadım⁵⁷ demekle birlikte onun bu rivayeti bilinmemektedir, demiştir.⁵⁸ Zehebî gibi bazı münekkidler Nuaym b. Damdam'ı zayıf gördüler, demektedir.⁵⁹ Ayrıca rivayetin isnâdı "an" temrîz sığasıyla nakledilmektedir. Bu durum rivayetin ferd ve zayıf bir isnâdla nakledildiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple Sûsî (ö. 1094/1683), rivayet zayıf derken,⁶⁰ Heysemî de, ravilerden İbn Himyerî ve Nuaym b. Damdam hakkında zayıf demektedir.⁶¹ İsnadı tenkit edilmiş ve münker olan bu rivayet bu hususta delil alınmaz niteliktedir.

Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Ebû Hureyre'den bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözünü aktarmaktadır: "Bana doğuda veya batıda bulunan bir mü'min salâtü selam getirirse, karşılığında ben ve melekler, mutlaka ona selam veririz." Bir kişi, 'Ya Rasûlallah! Medine ehlinin durumunu da açıkla mısınız?' dedi. Resûlullah da ona şöyle cevap verdi: "İyi insan, Allah'ın emrettiği üzere yakınlarının ve komşularının haklarını da muhafaza eder."⁶²

Rivayet ilk üç tabakada temrîz sığası ile nakledilmektedir. Ayrıca Ubeydullah b. Muhammed b. Abdulaziz el-Gumârî (ö. 29[?]) adlı ravinin ismi isnâdda الْعُمَرِيُّ olarak geçse de doğrusu el-Umerî الْعُمَرِيُّ şeklindedir. Darekutnî onun zayıf bir râvi ve bu haberin de münker rivayetlerinden olduğunu haber vermektedir.⁶³ İbn Hacer, ravi ve haber için münker demektedir.⁶⁴ Ayrıca el-İsbahânî, Ebû Mus'ab, İmam Mâlik'ten rivayetinde teferrüd etmiştir.⁶⁵ Rivayetin isnadında yer alan Ubeydullah b. Muhammed hakkında Nesâî ya-

⁵⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân Ebu's-Şeyh el-İsbahânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân, *el-Azame*, thk. Rızaullah b. Muhammed İdrîs el-Cubâr el-Kefürî (Riyad: Dâru'l-'Asime,1408/1988), 2/762 (No. 339).

⁵⁷ İbn Hacer, *Lisan*, 8/289.

⁵⁸ İbn Hacer, *Lisan*, 8/289.

⁵⁹ Zehebî, *Mizân*, 4/270; 6/170.

⁶⁰ Muhammed Süleyman el-Mağribî Sûsî, Muhammed Süleyman el-Mağribî, *Cem'u'l-fevâid min Câmi'i'l-usûli ve Macma'i'z-zevâid*, thk. Ebû Ali Süleymân b. Darî' (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1998), 4/119.

⁶¹ Nureddin Ali b. Ebû Bekr el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, thk. Hüsamüddin el-Kudsî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994), 10/251.

⁶² Ahmed b. Abdullah Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakatü'l-esfiyâ'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1996), 6/349.

⁶³ Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Lisanu'l-mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gûdde (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 4/112.

⁶⁴ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mizân*, 4/112.

⁶⁵ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ'*, 6/349.

lancı derken, Zehebî haberin isnâdında yalancılıkla itham edilen bir râvi vardır demekle yetinmektedir.⁶⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye de rivayetin mevzû olduğunu haber vermektedir.⁶⁷

Beyhakî (ö. 458/1066)de İbn Abbâs'ın "Ümmet-i Muhammed'den her kim Hz. Peygamber'e salât getirirse şüphesiz bu salât ona ulaşır. Melek, Hz. Peygamber'e falan kişi sana salât getirdi, der"⁶⁸ açıklamasını nakletmektedir.

İbn Hacer el-Heytemî'nin de belirttiği üzere rivayet mevkûftur.⁶⁹ Şerîk ve Nesâî, ravilerden Ebû Yahyâ el-Kattât el-Kûfî el-Kinânî'nin (ö. [?]) zayıf bir ravi olduğunu, İbn Adiy ise hadîslerinin yazılabileceğini haber vermektedir.⁷⁰ Zehebî, Yakûb b. Şeybe'nin, İsrâîl b. Yunûs el-Kûfî el-Hemedânî hakkında, rivayetinde gevşek davrandığı ve kavî olmadığı tenkidini aktarır.⁷¹ Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Abdullah Ebû Ahmed el-Eslemî ez-Zebîrî el-Kûfî (ö. 203/818) hakkında "Süfyân es-Sevrî'den hatalı birçok rivayeti bulunduğunu", Ebû Hâtim'in de onun hakkında "vehim sahibidir" dediğini bildirmektedir. el-İclî ise onu Şifî olmakla itham etmektedir.⁷² İsnadda yer alan ravilerin cerh edilmiş olması sebebiyle rivayet zayıftır. Muhtevası sahih rivayetlere muhâlif bu tür zayıf rivayetler münkerdir.

Beyhâkî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakille Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmektedir: "Kim kabrimin yanında bana salât getirirse onun getirdiği salâtı bana ulaştıran bir melek tayin edilir. Bu salât onun dünyasına ve ahretine kâfidir. Ben o kişiye (kıyamette) şahit veya şefaataçı olurum."⁷³

Beyhâkî'nin tahric ettiği tarikin isnâdı ilk üç tabakası temriz sığası ile nakledilmektedir. Münekkît muhaddisler, isnadda yer alan ravilerden Ebû Abdurrahmân'ın yalancı ve küfürbaz olması sebebiyle rivayetlerinin zayıf ve itibar dışında yazılamayacağı haber vermektedirler.⁷⁴ Buna ilaveten isnâdda yer alan Muhammed b. Yûnus b. Mûsâ el-Kureyşî es-Sülemî el-Küdeymî'yi (ö. 286/899) muhaddisler yalancılıkla itham etmiştir.⁷⁵ Ayrıca Ebû Hâtim ve İbn Hibbân, el-Alâ b. Amr el-Hanefî'nin (ö. 227/841) yalancı olduğunu ve rivayetlerin delil alınamayacak nitelikte olduğunu söylemektedirler.⁷⁶ İbn Kesir'e göre ravilerden Muhammed b. Mervân'ın metrûk olması ve rivayetin

⁶⁶ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru'l-Mendûd*, 150.

⁶⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Celâu'l-Efhâm*, 110.

⁶⁸ bk. Beyhâkî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. Abdulaliy Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 3/141.

⁶⁹ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru'l-mendûd*, 151.

⁷⁰ Mizzî, *Tezhîb*, 34/401.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, 7/355.

⁷² Mizzî, *Tezhîb*, 15/476.

⁷³ bk. Beyhâkî, *Şuabu'l-İman*, 3/140.

⁷⁴ Moğoltay, *İkmâl*, 10/333.

⁷⁵ Mizzî, *Tezhîb*, 27/66.

⁷⁶ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. el-Munzîr et-Temîmî el-Hanzelî er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Hindistan Meclisu Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1372/1952), 6/359; İbn Hacer, *Lisan*, 5/466.

mutâbînin olmaması sebebiyle de bu rivayet tenkit edilmiştir.⁷⁷ İbn Hacer el-Heytemî ve es-Sehâvî rivayetin iki târikinin de metrûk olduğunu söylemektedir.⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, Zehebî, Suyûtî ve Fettenî rivayetin mevzû olduğunu söylemektedir.⁷⁹ Mevzû bir rivayete dayanılarak Hz. Peygamber hakkında bir tasavvur oluşturmanın veya diğer rivayetleri buna göre yorumlamanın din algısında sapmalara neden olacağı açıktır.

Abdürrezzâk, Sufyân es-Sevrî, Leys, Ka'b, Ebû Hureyre senediyle Hz. Peygamber "Bana salât okuduğunuzda benim için vesileyi de isteyiniz. "Denildi ki "Ey Allah'ın Rasûlü vesile nedir? O da şu açıklamayı yaptı: "O (Vesile) Cennette en üstün derecedir.⁸⁰ O makâma ancak bir kişi ulaşır o kişinin de ben olacağımı umuyorum."⁸¹ Beyhâkî bu rivayeti, Enes'ten Taberânî'den nakledilen şekliyle de ayrıca Ebû Umâme'den "En çok salât getireniniz (cennette) mevki olarak bana en yakın olanınızdır" ziyadesi ile nakletmektedir.⁸²

Rivayetin ravilerden Mekhûl Ebû Abdillâh ed-Dımeşkî (ö. 112/730) tâbîinden olup, sahâbeden mürsel rivayetleri ile bilinmektedir. Ahmed b. Hanbel, el-Buhârî, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân onu bazı sahâbeden işitmediği halde rivayet etmekle tenkit etmektedir. Bununla birlikte onun Ebû Umâme'den hadîs işitme ihtimali vardır. Bezzâr, onun sahâbeden mürsel olarak rivayetlerinde "haddesena" vb. ifadeler yerine temrîz sığası kullandığına dikkat çekmektedir. Söz konusu rivayet de temrîz sığası ile nakledilmiştir. Bu durum rivayetin isnâdında inkıtâ' olabileceğine işaret etmektedir. Mekhûl'ün Kaderiye'ye mensup olduğu iddia edilmişse de Yahya b. Maîn onun Kaderî fikirlerden döndüğünü belirtmiştir.⁸³ Ayrıca en-Nesâî ve İbn Maîn ravilerden Bürd b. Sinân Ebu'l-'Alâ es-Şâmî ed-Dımeşkî (ö. 135/753) hakkında sika derken, Ali b. el-Medîni ve Ebû Hâtim zayıf olduğunu ifade etmektedir. Mürre onun Kaderiye mensubu olmakla birlikte sadûk olduğunu belirtir.⁸⁴ İbnü'l-Kayyim el-Cevzîye'ye göre de Bürd b. Sinân'ın cerhedilmesi ve Mekhûl'ün Ebû Umâme'den hadîs işitmediği iddiası, hadîsin illetleridir.⁸⁵

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 11/235.

⁷⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru'l-mendûd*, 153; Sehâvî, *el-Kavlu'l-bedî'*, 227.

⁷⁹ Geniş bilgi için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musâ b. Hammâd, *ed-Duafâü'l-Kebîr*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984), 4/136; Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Osmân (el-Medinetü'l-Münevvera: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966), 1/303; Abdurrahman b. Ebû Bekr Celalüddin Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celalüddin, *el-Lealil-Masnua fî 'ahâdisi'l-mevzua'*, thk. Ebû Abdurrahman Salah b. İvâd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/258; Muhammed b. Tahir b. Ali b. Fettenî, Muhammed b. Tahir b. Ali b. es-Sıddîkî el-Hindî, *el-Tezkiratu'l-Mevduât* (b. y.: İdârtartü'tabatü'l-Menziliyye, 1343), 1/90.

⁸⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarık b. İvâdullah (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 4/183, (No. 3923).

⁸¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/216 (3120).

⁸² Bk. Beyhakî, *es-Sünen*, 3/353 (No. 5994-5995).

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/289.

⁸⁴ Zehebî, *Mizân*, 1/302.

⁸⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru'l-tendûd*, 155.

İbn Hacer el-Heytemî, et-Taberânî, Mekhul'un Ebû Ümâme'den hadîs işittiğini ileri sürmüştür. Nasuriddin Elbânî (ö. 1419/1999), isnâdın mun-katı⁸⁶ İbn Kesîr ve Beyhâkî isnâdın zayıf olduğunu ifade ederler.⁸⁷ Muham-med b. Aclân ve bazı âlimler, Beyhakî'nin rivayet ettiği bu hadîsten yola çıkarak Hz. Peygamber'e uzak mesafede olan biri tarafından getirilen salât melek aracılığı ile ulaştırılırken, yakın mesafedeki kişinin getirdiği salâtı Hz. Pey-gamber'in işitmemesi bir tenakuzdur, demektedirler.⁸⁸ Hadîs âlimlerinin za-yıf olmakla tenkit ettiği bu rivayet, sahih rivayetlerin muhtevasına da muhâlif olarak münkerdir.

Rivayetin bazı tariklerinde ilaveler yapıldığı görülmektedir. Abdurrez-zâk b. Hemmam Mücâhid'in ref ettiği mudal mürsel bir isnadla Hz. Peygam-ber'in: "İsimleriniz ve simâlarınız bana arz edilmektedir, salâtınızı güzel yap-pınız"⁸⁹ dediğini nakletmektedir. Buna ilaveten Abdullah b. Mes'ûd'un da "Salât ettiğinizde Hz. Peygamber'e salavât ederken itina ediniz"⁹⁰ açıklama-sına da yer vermektedir.

Rivayetin bazı tariklerinde okunan salâtü selama ziyade olarak Hz. Pey-gamber'in karşılık vereceği haber verilmektedir. Ayrıca konu ile ilgili rivaye-tin bazı tariklerinde ümmetinin iyiliği ve kötülüğü hakkında peygamberlerin haber aldığı, buna sevindiği veya üzüldüğü eklenmiştir. Bezzâr iki ayrı isnâdla Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği rivayetin Hüseyin el-Hilkânî tari-kinde *seyyâhînî* kelimesi yerine *yetetâfûnâ* kelimesini kaydetmektedir. Abdül-lazîz b. Abdülmecîd b. Ebî Ravvâd tarikinde ise Hz. Peygamber'in: "Hayatta olmam sizin için hayırlıdır. Çünkü siz benimle konuşursunuz, ben de sizinle konuşurum. Ölümüm de size hayırlıdır. Amelleriniz bana arz edilir. Ben iyilik haberi alınca Allah'a hamd ederim. Kötü bir ameliniz ulaşırsa (sizin için) isti-tîfar ederim"⁹¹ ziyadesi ile rivayetin nakledildiği görülmektedir.

Heysemî, bu rivayeti Bezzâr'ın, Bekir b. Abdullah el-Müzenî vasıtasıyla isnadı mürsel olarak naklettiğini⁹² haber vermektedir. Abdürrezzâk tariki

⁸⁶ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *İrvâu'l-ğalîl fi ehâdîsi menâri's-sebil* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1399/1979), 35.

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 11/232; Beyhakî, *es-Sunen*, 3/353.

⁸⁸ Muhammed b. Aclân Siddîkî, *Delîlu'l-fâlihîn li turuki riyâdî's-sâlihîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), 6/335; 7/193.

⁸⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/214 (No. 3111).

⁹⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/214 (No. 3112).

⁹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhalik Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhalik el-İtkî, *el-Bahru'z-zehhâr el-ma'rûf bi müsne'di'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (el-Medinetü'l-Münevvera: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 1414/1993), 5/308.

⁹² Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekr, *Bugyetü'l-bâhis an zevâidi'l-müsne'di'l-Hâris b. Ebî Usâme*, thk. Hüseyin Ahmed es-Salih el-Bâkirî (el-Medinetü'l-Münevvera, Merkezi Hizmeti's-Sünneti ve's-Sireti'n-Nebiyeye, 1413/1992), 2/884 (No. 953).

Süfyân es-Sevrî'ye kadar ferd garîbdir. İbn Kayyim el-Cevziyye, Hâkim ve Zehbî hadisin sahih olduğunu,⁹³ Heysemî (ö. 807/1404) de sika râviler vasıtasıyla nakledildiğini ifade etmektedir.⁹⁴ İbn Ebî Şeybe rivayeti, Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799), Husayn vasıtasıyla Yezid b. Ebân er-Rakkâş'den irsalle naklettiği görülmektedir: "Hz. Peygamber'e salâtı ulaştırıran bir melek tayin edilir. Melek, her salavat okunuşunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Ümmetinden falanca kişi sana salât getirdi, der"⁹⁵ şeklinde nakletmektedir. Ancak ravilerinden Hüşeym b. Beşîr tedlîsle; Ebû Amr Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî el-Basrî (ö. 119/137) ise hakkında tâbiînden, salih biri olmakla birlikte kıssacı bir vâiz olmasıyla metrûku'l-hadîs ve zayıf bir ravi olmakla tenkid edilmiştir.⁹⁶

Sonuç olarak Hz. Peygamber'e yapılan salât ve selâm ona melekler vasıtasıyla ulaşacağı sahih, hasen ve zayıf tarihlerde medar olmaktadır. Bu ortak manaya ilaveten bazı ilave yorumlarla da rivayetin nakledildiği görülmektedir. Bunlardan birisi görevli bir melek tayin edildiğine dair rivayettir. Bu haberin isnâdında yalancılıkla itham edilen bir ravi bulunmaktadır. "...Amelleriniz bana arz edilir. Ben iyilik yaptınız haberini alınca Allah'a hamd ederim. Yaptığınızı kötülük bana ulaşırsa (sizin için) istiğfar ederim" şeklinde nakledilen rivayet de isnâdı açısından zayıftır. Kur'an'da yer alan Hz. Peygamber'e salât ve selâm emri bir ibadettir ve karşılığını Allah verecektir. Salât ve selâm için Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek gerektiğini bildiren rivayetin isnâdı tenkide uğramıştır. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edenin uyması gereken sünnet, Hz. Peygamber'in kabir ziyaretine ittiba⁹⁷ ve aşırı tutumlardan kaçınmaktır.

2. HZ. PEYGAMBER'E (S.A.V.) CUMA GÜNÜ SALAVÂT GETİRMEK

Cuma günlerinde çok salavât getirilmesi zira getirilen salavâtın Hz. Peygamber'e bugünde arz edildiği nakledilmektedir. Taberânî, bu konuda Ebû Hureyre'den, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmektedir: "Cuma geceleri ve Cuma günü bana çok salât getirin. Şüphesiz, ümmetimin bana getirdiği salavât her cuma günü bana arz olunur."⁹⁸

Bazı kaynaklarda Hârûn b. Abdillâh, Huseyin b. Ali, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir, Ebu'l-Eşas es-San'ânî, Evs b. Evs es-Sakafî (r.a.) isnâdıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediği nakledilmektedir:

"Günlerinizin en faziletlisi Cuma günüdür. Âdem (a.s.) o günde yaratıldı ve vefat etti. Sura üfleniş ve insanların ölümü o günde olacaktır. O günde benim üzerime çok salât getiriniz. Zira sizin salâtınız bana arz olunur" dedi. Bunun üzerine ashâbı da 'Ya Resûlallah! Halbûkî siz çürümüş olacaksınız, salâtımız size nasıl

⁹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Celâu'l-efhâm fî fadlî's-salâti 'ala muhammed hayri'l-enâm*, 120.

⁹⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menbei'l-fevâid*, 8/594 (No. 14250).

⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/41 (No. 8791).

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 11/54, 309.

⁹⁷ Ebû Dâvûd, "Cenâiz" 83 (No. 3237).

⁹⁸ Taberânî rivâyetin sadece baş kısmına yer verir. bk. Taberânî, *Mu'cemu'l-evsât*, 1/83 (No. 241).

ulaşacak? diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de cevaben şöyle dedi: ‘Yüce Allah, peygamberlerin cesetlerini toprağa haram kılmıştır.’⁹⁹

Bedrüddin el-Aynî (ö. 855/1451) bu rivayeti tenkitle şöyle demektedir: “İlk bakışta hadîste bir illet olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak ravilerden Hüseyin b. Ali el-Cu’fî, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir’den işitmemiştir. Çünkü el-Cu’fî, rivayeti zayıf olmakla tenkid edilen Abdurrahmân b. Yezîd b. Temîm’den işittiği halde sika bir râvi olan Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir’den¹⁰⁰ işittiği vehmi sebebiyle dedesi olan İbn Câbir isminde yanlışmıştır.”¹⁰¹ Bu râvinin vehmettiğini veya tedlîs yaptığını gösteren bir husustur. Bu ravide bulunan tedlis illeti sebebiyle hadîs ilmi açısından rivayet zayıftır.

Rivayetin metni ile ilgili olarak İbn Kayyim el-Cevziyye “rivayette okunan salâtın melek aracılığı ile ulaştığı anlaşılmamalıdır”¹⁰² demektedir. Mübârekfûrî ise bunun aksine “rivayetten anlaşılan okunan salâtın görevli melek aracılığı ile Hz. Peygamber’e ulaşacağıdır”¹⁰³ izahını yapmaktadır. Ahmed b. İbrahim de “okunan salâtın Hz. Peygamber’e ulaştırılması nübüvve ait özellik değil, bilakis sahih rivayetlerde işlediğimiz; ölülerimize yapılanların arz edilmesi, iyiliklerimizin onları sevindirmesi, kötülüklerimizin ise onları üzmesidir”¹⁰⁴ yorumunu yapmaktadır. Muhammed b. Aclân ise ‘Hz. Peygamber’e cuma günü salâtın arzının diğer günlerden daha özel olabileceğini¹⁰⁵ düşünmektedir.

Rivayet isnâdı açısından zayıftır ve diğer tariklerde yer almayan ziyade yer almaktadır. Bu ziyade “Ashâbın ‘Ya Resûlallah! Getirdiğimiz salât size nasıl arz olunur? Hâlbuki siz çürümüş olacaksınız?” sorusuna Hz. Peygamber’in “Allah Teâlâ, peygamberlerin cesetlerini toprağa haram kılmıştır” açıklamasıdır. Ziyade edilen bu kısım muhtevası açısından naslara aykırı ve problemlidir. Kur’ân ve sahih hadislerde kulların amellerinin peygamberlere veya salih kullarına değil¹⁰⁶ bilakis Allah’a arz edileceği açıktır.¹⁰⁷ Allah’ın emri olarak Hz. Peygamber’e getirilen salât da bir ameldir. Allah’ın izniyle melekler

⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 201, 209 (No. 1047, 1049); Nesâî, “Cuma” 5 (No. 1678); İbn Mâce, “İkâmetu’s-Salât”, 79 (No. 1085); “Cenâiz” 65 (No. 1636); Dârimî, “Salât”, 206 (No. 1572); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/84 (No. 16162); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/253 (No. 8789).

¹⁰⁰ Ebû Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih İclî, Ebû Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Ma’rifetu’s-sikât*, thk. Abdülalîm Abdulazîm el-Bistevî (el-Medinetü’l-Münevverâ: Mektebetü’d-Dâr, 1405/1985), 1/302.

¹⁰¹ Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Musa, *Şerhu suneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebu’l-Munzir Halid b. İbrahim el-Misrî (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1420/1999), 5/441.

¹⁰² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Celâu’l-efhâm*, 152-155.

¹⁰³ Ebû’l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselam el-Mübârekfûrî, *Mir’âtü’l-mefâtih şerhu Mişkâti’l-mesâbih*, thk. Muhammed Süleyman b. Muhammed Emin (Riyad : Medarü’l-Kabes, 2017/1438), 4/432.

¹⁰⁴ Ahmed b. İbrâhîm b. İsa, *Tevdîhu’l-makâsîd ve tashihi’l-kavâ’id fi şerhi kasîdeti’l-İmam İbn i’l-Kayyim el-Cevzî* (Beyrut: Mektebu’l-İslâmi, 1394), 2/173; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/357; 4/297.

¹⁰⁵ Sıddîkî, *Delîlu’l-fâlihîn li turuki riyâdi’s-sâlihîn*, 4/335.

¹⁰⁶ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/296; Müslim, “İmân” 79.

¹⁰⁷ Fâtır 35/10.

vasıtasıyla Hz. Peygamber'in ruhen bu amelden haberdar olmasına bir engel olmadığı söylenebilir. Ayrıca diğer bir rivayette cesetten değil sadece peygamberlere ruhun iadesinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konuda şöyle dediği nakledilmektedir: "Herhangi bir Müslüman bana selâm verdiği muhakkak ki Allah bana ruhumu geri verir ben de onun selâmına karşılık veririm."¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in de diğer vefat eden insanlar gibi berzâh âleminde bir perde sebebiyle dünyaya intikâli veya iletişimi kesilmiştir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'e salâtü selâm okuyan kimse bir ibadeti yerine getirmiş, onun zikrini yüceltmiş ve ona tâzîmde bulunmuştur.¹¹⁰

İbn Kesir, Ebû Dâvûd'un bu rivayetinde teferrüd ettiğini haber vermektedir.¹¹¹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel, isnâdda yer alan ravilerinden Ebû Sahr Humeyd b. Ziyâd hakkında "leyse bihi be'sun, kavi değil hakkında ihtilâf edilen zayıf bir ravi ve muhaddisler de onu vehimle tenkitler ettiler" demektedir.¹¹²

İsnadı garib ve muhaddislerin tekid ettiği zayıf bir raviden nakledilen bu rivayet metin açısından da problemlidir. Rivayet muhtevası nasta zikredilen ruhların bu âleme intikali ile çelişmektedir. Bununla birlikte bazı âlimler "rûhun iadesi" meselesini müvekkel bir melek tayin edilir şeklinde anlamıştır.¹¹³ Bursevî de bunu maddi diriltirme değil rûhun duyu organlarının işlevini görmeye devamı ettiği şeklinde değerlendirmiştir.¹¹⁴ İbn Hacer el-Heytemî, "Hz. Peygamber'e salâtü selâma cevap verebilsin diye definden hemen sonra rûhu kendisine geri verilir. Cevap verince alınıp tekrar selâm vereceğinde geri verilir. Bu şekilde defalarca ölüp diriltilmesinde bir mahzûr yoktur"¹¹⁵ demektedir. Başaran'ın rivayetin sıhhati dikkate alınmadan İbn Hacer ve sonrasındaki âlimlerin bu yorumlarını yansıtan değerlendirmeler yapması¹¹⁶ rivayet ilmi açısından uygun değildir.

İnsanın ölümünden sonra rûhu berzâh âlemine intikal eder. Bu kişi dünya hayatından ayrılmış, berzâh âlemine intikal etmiştir. Artık kıyamet'e kadar ruhun bedenle buluşması ya da insanın dirilmesi söz konusu değildir. Bu açıdan naslardan ölümden sonra kıyametle birlikte ruhun diriltileceği değil rûhun yeniden bedene kavuşacağı anlaşılmaktadır. Sirâcüddîn Suyûtî'nin (ö. 911/1505), Abdürrezzâk'ın Mücâhid'den tahrir ettiği habere dayanarak "İsimleriniz bana bildirilir. O halde salâvatı güzel yapınız", "Bu Peygamberle-

¹⁰⁸ bk. Ebû Dâvûd, "Menâsık", 99 (No. 2043).

¹⁰⁹ el-Mü'minûn 23/99-101.

¹¹⁰ el-İnşirâh 99/4.

¹¹¹ İbn Kesir, *Tefsîr*, 6/474.

¹¹² Bk. Mizzî, *Tehzîb*, 7/368.

¹¹³ İbn Hacer, *Fethul-bâri şerhu sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 6/488.

¹¹⁴ İsmail Hakkı b. Mustafa Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (yy: Dâru't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2/201.

¹¹⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru'l-mendud*, 160.

¹¹⁶ Bk. Başaran, "Salavâtların arzı bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatın İmkânı" *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5/1 (Haziran 2019). 308-310.

rin dünya hayatından daha mükemmel ve daha iyi bir hayata sahip olduklarına delildir.”¹¹⁷ açıklamasına dayanan Hz. Peygamber’in ahiret hayatında bir daha hayata sahip olması bu dünyadaki olayları takip edeceği yorumu kanaatimizce naslar açısından uygun değildir.

Çünkü mezkûr rivayetin bazı tariklerinde Hz. Peygamber’in salavât okuyanı adı ve nesebi ile kaydettiği de ziyade edilerek nakledilmektedir. Beyhâkî Enes b. Mâlik vasıtasıyla, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmektedir:

“Şüphesiz kıyamet günü sürekli olarak bana en yakın olanınız, dünyada iken bana en çok salât getireninizdir. Kim cuma günü ve gecesi bana salât getirirse Allah (c.c.) onun yetmiş tanesi ahirette, otuz tanesi de dünyada olmak üzere yüz ihtiyacını giderir. Sonra, Allah Teâlâ salât ile ilgili bir melek tayin eder. Size hediyeler takdim edildiği gibi, o melek, salâtı hediye olarak Hz. Peygamber’in kabrine koyar. Bana, salât getiren kişinin ve babasının ismini ve kabilesini bildirir. Ben de o bilgileri beyaz bir sayfada muhafaza ederim.”¹¹⁸

İbn Hibbân, bu rivayetin isnadında yer alan Hakkâme binti Osmân b. Dînâr hakkında “la şey’e” ifadesini kullanır. Ukaylî onun rivayetleri kıssacıların haberi gibi asılsızdır, demektedir.¹¹⁹ es-Sehâvî¹²⁰ ve İbn Hacer el-Heytemî¹²¹ bu rivayetin isnadının zayıf olduğunu belirtirler. İbn Hacer, Hakkâme’nin, Enes’ten doğrudan değil babası Osman aracılığı ile rivayet ettiğini belirtir.¹²² Hakkâme, bu ifade için Enes b. Mâlik’ten rivayeti temrîz siğasıyla nakletmektedir. İbn Hacer’in ifadelerinden de onun doğrudan sahâbeden işitmediği anlaşılmaktadır. Hakkâme’nin vefat tarihi bilinmese de Enes b. Mâlik ve Muhammed b. İsmail’in vefat tarihleri isnâdda inkıt’anın varlığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan rivayet munkatı bir isnadla bize ulaşmaktadır.

Suyûtî, bu rivayete şu yorumları yapmaktadır:

“Peygamberler kabirlerinde sağdır ve okunan salavâttan haberdar olur. Hz. Peygamber’in rûhu da diğer Peygamberlerin rûhları ile birlikte A’lây-ı İlliyîn’de, Refik-i A’lâ’dadır. Rûh, A’lây-ı İlliyîn’de, Cennet’te veya gökyüzünde olsa da bedenle birlikte (yeryüzünde) olması garipsenmemelidir. Bu durumun garip karşılanması alışık olmadığımız bir şey olması dünya gözüyle müşahade edilenlerle, berzâh âleminde gerçekleşenlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda rûh, -gözün görüşü ve bakışı gibi- süratle ve ansızın, bir yerden başka bir yere intikal eder ve bir anda gökyüzüne yükselir. Peygamberlerin rûhları da uykuda olan kişinin rûhu gibidir. Kişi uykuda iken, rûhu, yedi kat semayı aşarak arşta Allah’a secde eder, bedene geri döner ve bunların hepsi bir anda oluverir.”¹²³

¹¹⁷ Abdullah Siracüddîn, *es-Salâtü ale’n-Nebiyi*, 138- 148.

¹¹⁸ Beyhaki, *Şu’ab’ul-îmân*, 1423/2003), 4/435.

¹¹⁹ İbn Hacer, *Lisanu’l-Mizân*, 3/241.

¹²⁰ Sehâvî, *el-Kavlu’l-Bedî*, 230.

¹²¹ İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Durru’l-Mendûd*, 154.

¹²² İbn Hacer, *Lisanu’l-Mizân*, 3/241.

¹²³ Suyutî, *Şerhu’s-sudûr bi şerhi hâli’l-mevtâ ve’l-kubûr*, thk. Abdülmecîd Tu’me Halebî (Lübnan:

Bu anlayışı sürdüren diğer bir şarih Mübârekfûrî (ö. 1993), hangi kıtada olursa olsun kişinin getirdiği salâtın Hz. Peygamber'e ulaşacağını söylemektedir.¹²⁴ İki şarihin bu anlayışlarına mesned teşkil eden rivayetin sıhhatini dikkate almamış oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ruhlar alemi bizim müşade alemine ait bir yer olmadığından Allahu alem demek ve tevakkuf etmek gerekir. Yapılan iyiliklerin ulaşması gibi slavatı Hz. Peygamber'in ruhu ile algıladığı şeklinde anlamak makul durmaktadır.

Ancak isnad ve ravileri açısından cerh edilmiş çok zayıf tariklerle nakledilen bu rivayet, muhtevası açısından da naslara muhâlif olmasıyla da reddedilir. Bir diğer önemli husus salavât okuyanı kayıt etmekle Hz. Peygamber, Kirâmen Kâtibin meleğinin görevini de üstlendiği gözden kaçmamaktadır. Dünyadaki kulların tasarruflarını gözetlemek ve değerlendirmek de Allah'a mahsustur. Kıyamet öncesinde onun dirilmesi sünnetullahı ve naslara aykırıdır. Farklı tariklerindeki bu ziyadeler haberi muzdarib kılmaktadır. Bu tariklerdeki ziyadeler rivayete eklenmesiyle bir asla dayanan bazı yorumlar olduğu anlaşılmaktadır.

Hâlbuki diğer insanlar gibi cesedi çürümüş ve ruhu ahiret âleminde dir. Zira Hz. Peygamber'in de vefat ettiğinde naaşı bir gece gündüz bekletilmiş ve havanın sıcak olması sebebiyle karnı şişmiş parmakları bükülmüş yani cesedi morarmaya başlamış ve bozulma emareleri görülmüştür.¹²⁵ Hatipoğlu, Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi ölümlü varlık olduğuna işaret eden âyet ve rivayetler zikrettikten sonra bu hususta şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Peygamberlerin cesetlerinin çürümediği ve onlara salâtın arzı için diriltildiğini bildiren rivayetler Kur'ân ve ilmî verilere aykırıdır."¹²⁶

Sonuç olarak cuma günlerinde okunan salâvatı almak için Hz. Peygamber'in diriltileceği ve salavât getiren kişiyi babasının ismiyle kayıt ettiğine dair rivayetler tarikleri açısından da çok zayıf ve münkerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir insan olarak kıyametten önce dirilmesi ya da kendisine ruh verilmesi Kur'ân'ın zâhirine aykırıdır.

SONUÇ

Hz. Peygamber'e salâtü selam okumanın karşılığını Allah, Cebrail, melekler ve Hz. Peygamber'in on kat olarak vereceği şeklindeki rivayetlerin tarik farklılıkları rivayete yüklenen anlamların rivayet metnine dönüştüğüne işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'e vefatından önce ve vefatından sonra yakın ve uzak mekânlardan salavatın nasıl ulaştığına ve buna nasıl karşılık verdiğine dair rivayetin tariklerinde ziyadeler bulunmaktadır. Bu durum ilgili rivayetlerin mana ile nakledildiğini ve bazı yorumların ravilerce

Dâru'l-Ma'rife, 1417/1996), 236.

¹²⁴ Mübârekfûrî, *Mir'at*, 4/432.

¹²⁵ bk. Zehebî, *Târîh*, 13/453.

¹²⁶ Mehmet Sait Hatipoğlu, "Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezâhürleri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (1986), 5-11.

metine eklendiğine işaret etmektedir.

Hız. Peygamber'e salavatın nasıl arz edildiği müşahede âlemi dışındadır. Okunan salavatı meleklerin Hız. Peygamber'e ulaştırılacağını bildiren haberleri onun ruhen bundan haberdar olacağı şeklinde yorumlayabiliriz.

Görevli bir melek aracılığıyla Hız. Peygamber'e okunan salavâtın ulaştırıldığına dair haber, Hız. Peygamber'in buna cevap vermek için diriltildiği, bu kişiyi baba ismiyle kabilesiyle bir deftere kayıt ettiği ziyadeleri ile de nakledilmiştir. Bu rivayetin tarikleri sıhhati açısından zayıf, metrûk ve isnadda yalanla itham edilen ravileri sebebiyle hadis ilmi açısından delil alınmaz nitelikte ve muhtevası da problemlidir.

Cuma günlerinde okunan salâvatı almak için Hız. Peygamber'in diriltileceği ve salavât getiren kişiyi babasının ismiyle kayıt ettiğine dair rivayetler tarikleri açısından da çok zayıf, münkerdir. Ayrıca Hız. Peygamber'in bir insan olarak kıyamet'ten önce dirilmesi ya da kendisine rûh verilmesi Kur'ân'ın zâhirine aykırıdır.

Salât bir amel ve ibadettir. İbadetler Allah'a arz edilir ve karşılığını da Allah verir. Salavatın Hız. Peygamber'e arzına dair rivayet tariklerde görülen muhteva farklılıkları da bariz şekilde bu rivayetin Hız. Peygamber'e isnad edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Zayıf ve münker tariklerle nakledilen rivayetin tariklerinde Hız. Peygamber'in dirilerek bunlara karşılık verdiği ve kişiyi ismi ve baba ismi ile kaydettiği haberi muhtevası açısından da problemlidir. Bu rivayetlere dayanan bazı muhaddislerin yorumları da aslında mesnetsiz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Siracüddîn. *es-Salâtü ale'n-nebiyyi sallahu aleyhi veselleme ahkamehâ fadâiluhâ ve fevâiduhâ*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1408/1984.
- Abdullah b. Mübârek, b. Vadih el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Subhu'l-Bedrî es-Semerrâî. Riyâd: Mektebetü'l-Maarif, 1407.
- Abdullah b. Mübârek b. Vadih el-Mervezî. *Kitabü'z-zühd ve'r-rekâik*. thk. Habibürrahman el-Azamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, b. Hemmâm Ebû Bekr. *Mûsânefu Abdirrezzâk*. thk. Habibürrahmân el-A'zâmî. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaud. 50 Cilt. b. y.: Müessesetü'r-risâle, 2. Basım, 1420/1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *İlel ve'l-ma'rifeti'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. Bombay: Daru's-selefiyye, 1408/1988.
- Ahmed b. İbrâhîm b. İsa. *Tevdîhu'l-makâsîd ve tashîhu'l-kavâ'id fi şerhi kasîdeti'l-İmâm İbni'l-Kayyim el-cevziyye*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1394.
- Aydemir, Halis. *es-Sahavî'nin el-Kavlil Bedî' fi's-Salâti 'ale'l-Habibi's-Şefii' Adlı Eserinin edisyon Kiriği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, 2004.
- Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebu'l-Munzir Halid b. İbrahim el-Mısrî. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-

- Rüşd, 1420/1999.
- Azzâm, Muhammed Mustafa. *Muhtalahâtü's-süfî beyne't-tecribe ve't-tevil*. Rabat: y.y., 2000.
- Banaz, Şaban. *Hz. Peygamber'e Salavât Getirmek*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Başaran, Serkan, "Anlamı İşlevi ve Keyfiyeti Bakımından Hz. Peygamber'e Salavât Getirme Hakkında Bir Değerlendirme" *Şırnak İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/23 (Aralık 2019), 747-778. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.618578>
- Başaran, Serkan, "Salavâtların Arzı Bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatın İmkânı" *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*. 5/1 (Haziran 2019). 299-323.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şu'ab'ul-İmân*. thk. Abdulaliy Abdulhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulrahman Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 1414/1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebir*. thk. Abdulmuîd Han. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 3. Basım, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Beşâirül-İslamiyye, 1409/1989.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahmân. *es-Sünen*. thk. Fevzi Ahmed Zemirli-Halid es-Sebu'l-İlmî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1413/1992.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakatü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1416/1996.
- Ebu's-Şeyh el-İsfahânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân. *el-Azame*. thk. Rızaullah b. Muhammed İdrîs el-Cubâr el-Kefûrî. 5 Cilt. Riyad: Daru'l-'Asime, 1408.
- Erkaya, Muhammed Esad. *Kur'ân Kaynaklı Tasavvufî Kavramlar*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2015.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'ân Kelimelerinin Anlam Sürüveni Cahiliye Nüzûl İlmi Disiplin Dönemleri*. İstanbul: Kitap Arası, 2019.
- Erul, Bünyamin. "Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru" *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri 2001 Kutlu Doğum Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ezherî, Ebû'l-Velîd Zeynüddin Halid b. Abdillâh b. Ebî Bekrel-Vakkâd. *Tezhîbü'l-lüga*. thk. Ahmed Abdulâlîm el-Berdûnî. 25 Cilt. Kahire: ed-Dâru'l-Mısıriyye li't-telif ve't-tercüme, ts.
- Fettenî, Muhammed b. Tahir b. Ali b. es-Sıddıkî. el-Hindî, *et-Tezkiratu'l-mevdûât*. b. y.: İdâratü't-tabatî'l-Menziliyye, 1343.
- Firûzabâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb. *es-Silâtu ve'l-büşer es-salâtu alâ hayru'l-beşer*. Dimaşk: Daru'-samah, 2008.
- Gözeler, Esra. *Samî' Dini Geleneğinde Salât, Savm ve ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. "Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri". *İslami Araştırmalar Dergisi*. 22/- (1986), 5-11.
- Herevî, Ebû İsmâil Pir-i Herat Hâce Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî. *Kitâbu*

- menâzili's-sâirîn*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1998.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menbe'î'l-fevâid*. thk. Hüsameddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-bâhis an zevâidi'l-müsnedi'l-Hâris b. Ebî Usâme*. thk. Hüseyin Ahmed es-Salih el-Bâkirî. 2 Cilt. el-Medinetü'l-Münevvera, Merkezi Hizmeti's-Sünneti ve's-Sireti'n-Nebiyye, 2 Basım, 1413/1992.
- İclî, Ahmed b. Ebû Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdulâlîm Abdulazîm el-Bistevî. 2 Cilt. el-Medinetü'l-Münevvera: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdillâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duâfâi'r-ricâl*. thk. Abdülfetteah Ebû Sene. 6 Cilt. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Munzâr et-Temîmî el-Hanzelî er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. 9 Cilt. Hindistan Meclisu Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1372/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kûfî. *el-Mûsânef*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. 15 Cilt. Beyrut: Daru't-Tâc, 1409/1989.
- İbnü'l-Esir, Ebu's-Saadat el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî garibi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Zâhir Ahmed Zâvî- Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbuddîn, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *ed-Durru'l-mendûd fî's-salât ve's-selâm ala sâhibi'l-makâmi'l-mahmûd*. Beyrut: Daru'l-Minhâc, 1426/2005.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lîsanu'l-mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Tehzîbu't-tehzîb*. 7 Cilt. Hindistan: Matbaatu Meclis-i Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmîyye, 1325/1907.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethul-bâri şerhu sahîhî'l-buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbî İbn Belban*. thk. Şuayb el-Arnaud. 18 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-risale, 1408/1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Kitâbu's-sikât*. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, 1402/1982.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *Celâu'l-efhâm fî fadli's-salâti 'ala muhammed hayri'l-enâm*. thk. Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân. Damâm: Dâru İbni'l-Cevzîyye, 1417/1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Osmân. 3 Cilt. El-Medinetü'l-Münevvera: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâil ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. 8 Cilt. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fkr, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. 6 Cilt. Beyrut: Daru Sâdir, 1414.
- İclî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-Sikât*. thk. Abdulâlîm Abdulazîm el-Bistevî. 2 Cilt. el-Medinetü'l-Münevvera: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985. İçöz, Ayşe. *Arap Dilinde Hidâyet, Dalalet, Salat ve Selâm Kelimelerine Semantik Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Koca, Fatih. *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salavâtlar Anadolu Örneği*. Sivas:

- Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Medîni, Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsâ. *el-Mecmû'u'l-mugîs fî garîbeyil-kurân ve'l-hadîs*, Mekke-i Mükerrreme: Câmîatü Ummi'l-Kurâ, 1988.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Salât ü selâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/23. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1413/1992.
- Moğultay, Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî. *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1422/2001.
- Mübârekfûrî, Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselam, Mir'âtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâtî'l-mesâbih, thk. Muhammed Süleyman b. Muhammed Emin. 14 Cilt. Riyad: Medarü'l-Kabes, 2017/1438.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. 8 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Kavlu'l-bedî' fî's-salavât ala'l-habibi's-şefî'*. thk. Beşîr Muhammed 'Ayûn. Beyrut: Mektebetü'l-Müeyyed-Taif ve Mektebetü Dâri'l-Beyân, ts.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2001.
- Serinsu, Ahmet Nedim, "31 Ahzâb sûresi 56. Âyeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salât ve Selâm Getirmenin Anlamı". *Dini Araştırmalar*. 4. Mayıs-Ağustos 2001.
- Sıddîkî, Muhammed b. Aclân. *Delîlu'l-fâlihîn li turuki Riyâdi's-sâlihîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Sûsî, Muhammed Süleyman el-Mağribî. *Cem'u'l-fevâid min Câmî'i'l-usûli ve Mecma'i'z-zevâid*. thk. Ebû Ali Süleymân b. Darî'. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1998.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celaledin. *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*. thk. Abdülmeccid Tu'me Halebî. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1996.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi. 20 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarîk b. İvadullah. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Davud b. Carud Farisî. *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki. 4 Cilt. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1999/1419.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ es-Sülemî. *el-Câmî'u's-sahîh sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musâ b. Hammâd. *ed-Duafâü'l-Kebîr*. thk. Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'acı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekkî sûrelerin Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-eġâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Mizân ul-i'tidal fînakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Siyeru*

a'lâmi'n-nübelâ'. thk. Şuayb Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1417/1996.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Târîhu'l-İslâm ve vefiyyâtu'l-meşahîri ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.